

Bp. 1974. Szépirodalmi K. 613 l.

Évfordulók jegyében fűzhetünk megjegyzéseket Balogh Edgár kötetéhez: fél évszázaddal ezelőtt indult Kolozsvárt a *Korunk*; az egykori munkatárs, az 1957-től újra megjelenő havi szemle főszerkesztő-helyettese pedig az idén ünnepli hetvenedik születésnapját. A megemlékezések, ünnepi köszöntők bizonyára kísérletet tesznek majd az értékelésre, az életmű jelentőségének körvonalazására. Hogy a mérlegelés során milyen sok szempont figyelembevételére van szükség, arra már *Kántor Lajos* is utalt a Duna-völgyi párbeszédet közvetlenül követő kötet, a *Mesterek és kortársak* (Bukarest, 1974) bevezetőjében: „... valóban, ha csupán könyveinek bibliográfiai adatait és központi témáit vesszük számba, Balogh Edgár munkássága legalább három-négy ország és öt-hat nyelv komparativistáinak nyújt figyelemre méltó dokumentumokat az utóbbi félszázad reális és megálmodott történeiről.” (5. l.) Tegyük hozzá: nemcsak az interdiszciplináris és összehasonlító megközelítés alapvető követelmény, hanem az apológiára és a lekezelésre hajlamos interpretáció elkerülése is. Jóval egyszerűbb persze a „célszerű” szelekció, egyes gondolatok „kiemelése”, néhány metafora jelszóvá merevítése vagy bizonyos észrevételek, következtetések elkerülése. Balogh Edgár publicisztikáját a nemzetiségi lét „kihívására” adott válasznak tekintjük. Olyan válasznak, melynek tanulságai nemcsak romániai és nemzetiségi érvényűek, hanem a XX. századi kelet-európai értelmiségi lét, a közösségi kapcsolatok kérdéseire is fontos adalékokat szolgáltatnak.

Több mint négy évtized válogatott írásait (az első megjelenési dátuma: 1929, az utolsóé: 1972) tartalmazza a Duna-völgyi párbeszéd, az életmű legfontosabb rétegeiből került négy metszet a kötetbe. A témaköröket jelző alcímek (Ifjúságtól ifjúságig, Népiség és kultúra, Duna-völgyi párbeszéd, Felelős irodalom) egy-egy Balogh Edgár-i „alapkérdésre” adott kronológiai rendben közölt válaszokat (cikkeket) fognak össze, amelyek részben a szerző tapasztalati-világismerleti fejlődéséből, részben a társadalmi-kulturális és a földrajzi-történeti körülményekből adódóan változtak, módosultak. Így képet kapunk a közírói pálya hosszmetsetéről is, a „tematikus” fejezetekben ismételten végigjárjuk az egyes szakaszokat a sarlós évek publicisztikájától a hetvenes években született írásokig. Kérdéses persze, hogy a rendkívül sokfelé ágazó problémákat tárgyaló anyagot szét lehet-e így szabdalni, az alcímekben jelzett kérdéscsoportok szerint, hiszen rengeteg az átfedés, az alapkérdések (a kelet-európai internacio-

nalizmus gyakorlata, az irodalom „közszolgálati” funkciója stb.) újra és újra előbukkan, szólnon az író akár köznapi jelenségekről vagy látszólag távolos dolgokról.

Nézetünk szerint négy évtized írásai (hozzájuk értve a kötetben nem szereplőket is) az írói magatartást tekintve szerves egységet alkotnak, elsősorban nem a tematika tagolja őket, hanem inkább a szemlélet fejlődésének dinamikája és a „külső” viszonyok változó jellege. A különféle témák megközelítésében egy-egy történelmi időszakban azonos a magatartás, sőt megkockáztatjuk, hogy a magatartás modellje, a fölvilágosító-moralista attitűd a pályakezdés óta ugyanaz. A történelmi, néprajzi, szociológiai, irodalmi példák a nemzetiségi antinómiák tudatosításához és meghaladásához nyújtanak kalauzt az olvasónak. Balogh Edgár fokozatosan számol le illúzióival, eltűnnek az „etnográfiai szocializmus” ködképei, mélyül a társadalmi-gazdasági elemzés, a nemzetiségek messiási feladatába vetett hitet a szomszéd népek felé történő tájékozódás, majd a tudatos kelet-európai internacionalizmus váltja fel. Nem csappan meg azonban hite, változatlan optimizmussal hirdeti újabb és újabb keserű tapasztalatok után az értelmiségi elkötelezettség szükségességét, a jövő biztató perspektíváit.

A Balogh Edgár-i életmű talán legfontosabb kérdése: magatartás és műfaj viszonya; a „közírásban” emberi és írói alkat, valamint mondanivaló talál egymásra, forrott egybe szétválaszthatatlanul. Igazágtalanul járunk el, ha figyelmen kívül hagyjuk ezt a mozzanatot, s a Duna-völgyi párbeszéd írásait kizárólag „tartalmukat” (szembesítve a tudomány eredményeivel) vagy mondanójukat (változó kultúrpolitikai megfontolásokhoz mérve) tekintve kísérelnők meg mérlegre tenni. A magatartás egyik legfontosabb, de nem kizárólagos meghatározója, ahogy már említettük, a nemzetiségi lét, közelebből a XX. századi kelet-európai nemzetiségi értelmiségi viszonyai. Természetes, hogy az író kérelhetetlen ellenfele a nemzeti önzésnek és a kozmopolitizmusnak. Gondolatainak általános kelet-európai tanulsága: a nemzeti kérdés nem vizsgálható elszigetelten, kiragadva a társadalmi problémák köréből, illetőleg csak egy ország vagy nép viszonylatában.

Sokféle „iskolát” kellett abszolválnia Balogh Edgárnak a szlovákiai regőcskerkészek falujárásaitól olténiai kaszárnyáig, az 1944-es kolozsvári illegitimitástól a személyi kultusz börtönéig. Szellemi éréseinek alapvető élménye generációs élmény: a szlovákiai magyar fiatalok gyökeres szakítása az előző

nemzedék eszményeivel, az „újarcú magyarok” szükségszerű találkozása a valósággal, a társadalmi problémák feszítő erejével és az államnemzeti pozíciókból kiesett magyarság sorsproblémáival. Ebben a folyamatban a „nemzeti” és a „szociális” mozzanatnak sajátos dialektikája érvényesült. A túlnyomórészt középosztályi (megrendült helyzetű, mert nemzetiségi) származású fiatalok törvényszerűen kerestek először gyógyírt a nemzeti fájdalmakra, majd a nemzeti szolidaritás szükségszerűen vezette őket a parasztsággal és később a munkássággal való sorsvállalás gondolataig. Balogh Edgár következetesen járta be ezt az utat, bekapcsolódott a munkásmozgalomba, a megoldást a „marxizmus vonalán” kereste, meggyőződéssel vallotta, hogy a társadalmi forradalom győzelmének szükségképpen magával kell hoznia a bonyolult etnikai viszonyok között élő kelet-európai népek, nemzetiségek egyenjogúságát is.

A húszas évek végén speciális feladatok vártak a szlovákiai magyarság ifjú értelmiségi rájára (új tudat és ideológia kialakítása a status quo alapján, létezésük „körülírása” nemzetiség-állam-nemzet és nemzetiség-magyarság korrelációban, irodalom- és kultúra-teremtés a semmiből), s a célok megvalósításához valóságos polihisztorokra volt szükség. Népevelőnek és politikusnak, szépiro-
nak és publicistának kellett lenni egy személyben — a századunkban egyre differenciálódó értelmiségi munkamegosztás körülményei között.

Ilyen feltételek mellett alakultak ki a Balogh Edgár-i magatartás alapvonalai: elkötelezett „népszolgálat”, az irodalom valóságalkító feladatának vállalása, a morális princípium elsődlegessége. A felvilágosodás értelmiségi típusára jellemző szerep. Néptribuni szenvedély járul hozzá; méltán köszöntötte hatvanadik születésnapja alkalmából *Fábry Zoltán* mint „magyar jakobinust” (Napjaink, 1966). E meghatározottságokból szinte törvényszerűen következik a választott műfaj: a közírás. „Nemhiába vagyok öntudatos publicista, az irodalom és a közügy határsávján és érintkezési pontján állok őrt, s minden gondom — immár több történelmi váltásban is egyazon emberséggel — konkrét népszolgálat az irodalomban” — olvassuk 1968-ban papírra vetett vallomásában (Írói felelősség). Lehet vitatni e magatartás korszerűségét, időszerűségét azonban semmiképpen, miután a nemzetiségi irodalomnak napjainkban is vállalnia kell az ideológiateremtő, -pótló szerepet, a kevésbé differenciálódott nemzetiségi irodalom más követelményeket támaszt az írástudókkal szemben, mint a nemzeti közeg.

Balogh Edgár „kérdő ember”, akinek éltető közege a vita, a beleszólás és a bele nem törődés. Nyitott az eszmecserére, kész meg-

hallgatni az ellenérveket, befogadni a vitapartnerek igazságait. Ha irodalmi eszményéhez közelebb állnak is a társadalmi valóságról kevesebb áttétellel referáló művek, ez nem jelenti azt, hogy egyéni ízlése szűkítő követelményrendszerrel szab, örömmel fedezte föl például annak idején az újabb erdélyi magyar irodalom két tehetséges kísérletező költőjét, Lászlóffy Aladárt és Szilágyi Domokost. A transzilvánista gondolatokról kritikája nem akadályozta abban, hogy szót emeljen az Erdélyi Helikon körében született esztétikai értékekért.

A közirói életművel szemben talán azért is vagyunk némelykor tanácstalanok, mert sok a fogalmi tisztázatlanság a műfajjal kapcsolatban, nemegyszer például esszéit mondunk, amikor publicisztikáról van szó. A Duna-völgyi párbeszédben megvalósult „ars publica” pozitív példaként figyelmeztet a magyar újságírás számos nyelvi-stilisztikai problémájára, az elkopotatt szablonok, a „fáradt” metaforák egyeduralmára. Bizonyára rendkívül tanulságos lenne a Balogh Edgár-i szöveg nyelvi elemzése, annak a folyamatnak a leírása, hogy miképpen vált a kezdetekben expresszionisztikus (Szabó Dezső és Ady hatást mutató) fordulatokkal élő stílus „higgadtabbá”, racionálisabbá. Hogy miképpen újult meg a kifejezőmód a népnyelv hatására, hogy milyen kapcsolat fűzi a beszélt erdélyi nyelvhez stb.

Külön elemzést kívánna a Duna-völgyi néptestvériség gondolkörének kialakulása, a történelmi példatár anyagának mérlegetése. Kétségteljesen egyetlen út a nacionalista előítéletek egyidejű és minden nép körében megtörténő fölszámolása, a múltbeli összekötő szálak keresése közben azonban nem feledkezhetünk meg nacionalizmusok tragikus szembefordulásairól. A történelmi fejlődés párhuzamai és az egyes korszakokban meg-
levő közös érdekek nem fetiszálhatók, számos jelenség (például 48) még további analízist igényel, épp a tisztánlátás, a realista tervezés érdekében. Mindenesetre Balogh Edgár kérdésfeltevései nem hagyhatók figyelmen kívül, továbbgondolásra késztetnek — nemcsak nemzetiségi, hanem nemzeti körülmények között is.

Sándor László előszava tárgyilagos pályaképet fest, áttekintést ad az életútról, a sokrétű tevékenység — hiszen a közírás csak egyik munkaterülete Balogh Edgárnak a kulturális szervezőmunka, a politika, a pedagógia mellett — egyes állomásairól. Az egykori pályatárs (és néha vitapartner) írása hasznos bevezető a publicisztikához, tájékoztató pontokat jelöl ki, néhol adós marad azonban az értékeléssel.

Kiss Gy. Csaba